

GOLOTOČKI SUŽANJ

(Odlomak iz neobjavljenog romana "Kamene duše")

ZLATKO DUKIĆ

.....

NIKAD SE dotad Doktor nije osjećao bjednije i jadnije. Tih nekoliko podrumskih sati, koliko je proteklo od njegovog dovođenja do svitanja, bio je samom sebi jedna vrsta inspiracije, koja je bila dovoljna samo za povraćanje. Mučnina, koja se u njemu naglo nakupila i gusto koncentrisala, imala je izgled, ukus i miris posve iracionalne, dotad nepoznate, potpuno nerealne, bezmalo zrakoprazne nemoći i beznačajnosti. Ostavljen u mračnoj, memljivoj i vlažnoj podrumskoj prostoriji, dimenzija - metar i po sa dva, sam i bačen, odjednom je bio prisiljen na to da samom sebi prizna da je načisto s tim kako se počinje rušiti sav njegov dotadašnji svijet. Sve ono u šta je vjerovao, za šta se zalagao, čemu se posvećivao

– od predratnih skojevskih dana u naprednom studentskom beogradskom pokretu, preko ustanaka, borbe i revolucije, sve do proljeća četrdeset pete i konačnog kraja rata i slobode –

sve se to bespovratno skršilo u paramparčad...
Ali

– i tu se Doktoru, poput nenadanog, snažnog bljeska nepoznate svjetlosti, podrum okrenu oko glave –

uopšte nije primijetio u kojoj i kolikoj zabludi je bio!... I to bio potpuno spontano, neplanski, iznenada u golemoj zabludi... Mislilo je, jer je jedino tako nešto i mogao misliti, da je to dno dna.

Nije vjerovao da postoji nešto gore od toga. Mislio je da tu, u tom smrdljivom podrumu, da tu leži najniža granica ljudskog dostojanstva i da se ispod nje ne može... Uh, u kakvoj je zabludi bio!... Na trenutke je, doduše, pomišljao i na to da se radi o zabuni, da je, ipak, neka greška u pitanju. Jer, vjerovao je, zapravo se natjerao da vjeruje baš u to – nije mu bilo jasno šta bi mogao biti razlog za ovakvu grubost, za privođenje u gluho doba noći, za zatvaranje bez ikakvog objašnjenja... Zar on, odavno beskrajno i dokazano odan Partiji, revoluciji, ideji, zar on da bude u tako ponižavajućem položaju?... Zar je moguće da se to njemu dešava?... Ne, ne, sigurno je u pitanju neka grdna zabuna?

...Vrlo brzo ću se uvjeriti u to da zabune, nažalost, nema... Niti je, po mjerilima koja su nas tada bila uzjahala, zabune ikako moglo biti!

– I, tako, znači, mi izvolimo misliti da je trebalo ići na IB-sastanak u Bukurešt! – odvratio sikućim, a ne glasom normalnog, ma koliko našpanovanog čovjeka, u drčnoj poziciji isljednika UDB-e, ubrk mu je skresao ukočeni i ulašteno uniformisani dežurni egzekutor, sa činom kape-tana na širitima, kad ga je, nešto iza sedam ujutro, nadležni milicioner iz podruma izveo i doveo u njegovu kancelariju na prvom spratu.

Nije znao šta bi na to trebalo i da li bi bilo preporučljivo, bi li valjalo da išta odgovori. Stajao

je ukočen, beznadežno jadan i već dotad psihički iskasapljen, drhćući u sebi. Pored njega je bio službeno ukočeni milicioner, nepomičan poput sfinge, čije bezizražajno lice je pokazivalo ne samo odsustvo svakog osjećaja, već i svake misli, svakog izraza, osim bespogovorne poslušnosti i ubijeđenosti u ispravnost onoga što radi – čvrsto Doktora drži za ruku, budno pazeći da mu se ne omakne neki neoprezan pokret ili, daleko bilo, nešto još poročnije...

– Posadi der ga u tu stolicu – suho i oštro je naredio kapetan - isljednik, ovlaš pogledavši u miliconera. Koji je odmah postupio po naređenju: gurnuo je Doktora i *posadio* ga u običnu drvenu stolicu pred isljednikovim stolom.

Ne pomakavši se sa stolice i od teškog, masivnog stola za kojim je sjedio, isljednik trznu glavom, što je milicioneru bio znak da napusti prostoriju. A onda se zagleda u Doktora i oštro ponovi pitanje:

– Znači, mislimo da je trebalo otići na sastanak u Bukurešt?

Opet, u prvi mah, ništa nije rekao. Nije bio u stanju, onako *rasut*, izustiti ni glas.

– Moram priznati da sam vrlo, vrlo iznenađen – nastavi isljednik, gotovo neobaveznim, čak srdačnim glasom. – Od jednog tako prekaljenog komuniste, predratnog aktiviste SKOJ-a, prvoborca, oficira saniteta u brigadi, uglednog poratnog aktiviste, perspektivnog mladog ljekara... Stvarno, od takve jedne persone, ni u najružnijem snu ne bih to očekivao!

Podigao je pogled. Samo za to je Doktor imao snage i volje.

– Vrlo neoprezno, politički krajnje plitko i nečuveno naivno – nas-tavlja isljednik superiornim glasom. – Valjda ti je jasno, drugar moj, da tako nešto ne može proći bez posljedica?

Izgovorivši tu prijetnju, zagledao se u Doktorovo lice, očekujući reakciju, koja bi, valjda, trebalo da je svojstvena onome kome je saopšteno nešto osobito važno, presudno značajno, nešto od čega zavisi njegova dalja sudbina i što je nemoguće izbjeći.

– Šta, dakle, sada imamo o tome reći? – upitao ga isljednik odmah potom.

Doktor se nakašlja. Ništa drugo mu nije palo na pamet.

– I? – ponovio je isljednik s visine.

– Mislim da je u pitanju nesporazum – najzad Doktor reče nešto, za šta je mislio da bi trebalo da zazvuči suvislo.

– Molim?! – poskoči isljednik. – *Zar i ti, sine Brute?...* Svi vi se vadite na nesporazum, na to da niste pravilno i dobro shvaćeni, da je, naprosto, u pitanju greška!... Recitujete to kao napamet naučenu pjesmicu, kao da ste svi prošli kroz istu školu, kod istog učitelja!

Istresavši ovo iz sebe, zapravo bijesno vičući, isljednik je naglo skočio od stola.

– Pun mi je kufer takvih! – vrišti kapetanska varijanta isljednika, nervozno paleći cigaretu, pa se ushoda oko svog stola i oko stolice na kojoj je Doktor sjedio. – Povraća mi se od takvih!... Ustali ste protiv Partije, na-roda, države, revolucije... Kidisala banda, ni manje ni više, nego na rukovodstvo, na najuglednije ličnosti pokreta i revolucije!... Digla se bratija protiv Partije i države!... Namigujete na Moskvu i Staljina, jade jadne, čekate otud pomoć, uzdišete za Kremljom!... E, pa, vidiš, jarane, zajeb'o si se!... I ti i svi tebi slični ste se malo zajebucnuli!... Otud vam više nema pomoći... Ni tebi, bijedo jedna, nema pomoći... Jedino rješenje sam ti ja, UDB-a, ovaj sistem, narod...Ispričaćeš ti meni sve. I s kim si povezan, i ko je sve u grupi, i šta ste planirali, šta želite učiniti, ko vam pomaže, ko vam je veza, i u Moskvi i u Sovjetskoj ambasadi kod nas... Sve ćeš mi to ispričati, da ti olakšam dušu i da se malo izvadiš iz ovih govana... Sreća vaša, a i tvoja, pa smo milostivi i spremni da vas prevaspitamo... Sve više je vas, takvih... Ali, i mi znamo za jadac... Prevaspitanje je ono što je mnogima od vas potrebno i tu nema ništa nejasno!... Za razliku od vas, koji niste birali sredstva da revoluciju i vlast izvrijeđate, napadnete, da joj zaprijetite, mi smo humani, mi smo dokazane demokrate... Prevaspitaćemo vas, spasićemo vas! Izbićemo vam lijepo iz glave te bubice!... Potrudićemo se da opet budete korisni i upotrebljivi članovi naše nove društvene zajednice!... Jedino rješenje za vas je prevaspitanje!

Ubrzo je doktor uvidio šta ovo znači i na šta može da liči to što mu je pomamljeni isljednik

– izgovarajući u dahu gomilu fraza, napamet naučenih rečenica i propisano poželjnih parola – istresao u lice. Mogli su to oni nazvati kako

god su htjeli. Nije bilo obavezno da se to licemjerno, ali politički vrlo probitačno i konjunktorno smatra prevaspitavanjem (u vidu *izbijanja bubica iz glave*), iako je jedino tako *slikovito* nazivano...

Danima iza toga se susretao s isljednikom. Ime mu je bilo Ševal Šišković. Površno ga je Doktor poznao iz Grada. Znao je da je pred rat stao na pola studija prava i da ga nije nastavio poslije oslobođenja. Imao je, valjda, preča posla... Bio je borac, a odmah iza rata je stupio u redove OZN-e. Sada je, eto, i bez fakulteta, napredovao do UDB-e. Zapamtiće ga za sva vremena, a i trebalo je da ga upamti jer će se s njim

– što Doktoru nije bilo ni u primislima –
i kasnije susretati. Na još gorim mjestima.

Stvarno je, izgleda, isljednik Šišković bio čvrsto i nepokolebljivo ubijeden u to da je u pitanju urota, da se radi o zavjeri i da je, eto, baš Doktor bio vrlo *krupna riba* i važan faktor u cijeloj toj paranoidnoj fikciji. Nije Doktor imao pojma o tome kako je UDB-a došla do informacije o onom usputnom, bezveznom kafanskom razgovoru (nije on to nikad nešto po-sebno istraživao; vjerovao je da se to izlanuo neko od onih desetak ka-fanskih pivopija, s namjerom ili bez nje – svejedno; mnogo godina kas-nije, dobiće on neočekivani odgovor i na to pitanje, na šta će se na-ići u kasnijem toku ove priče)... Bio je, dakle, isljednik Šišković ubijeden u to da se Doktorov slučaj, jednostavno, mora uklopiti u opšteruširenu, već obilno raz-mahanu policijsko-psihopat-sko-političku epidemiju – da su sumnjivi i opasni svi za koje se to pomisli, do-ja-vi ili nasluti, te da nema po-trebe dokazivati išta suprotno.

Uporan u svom nastojanju da otkrije Doktorove veze i identifi-kuje članove zavjere-ničke grupe, isljednik Šišković

– koga su, uzgred re-čeno, *od milja* (!) zvali

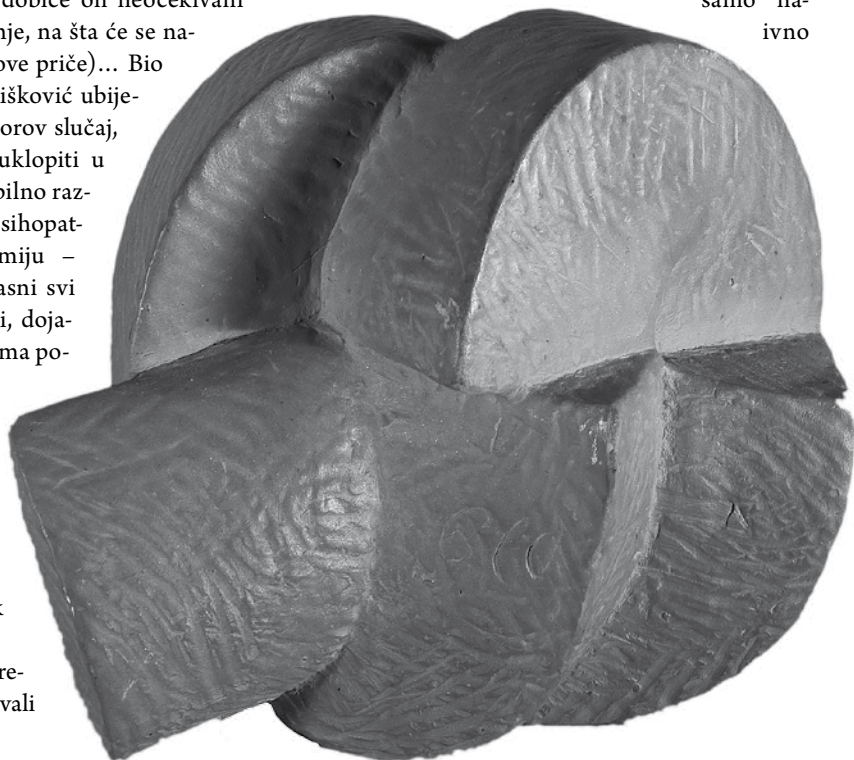
Šiško i to samo oni, rijetki i malobrojni, koji su, ne-kim čudom, uspjeli da se izmigolje iz njegovih šaka –

ni teoretski nije dopuštao mogućnost da može biti drukčije od onoga što on tvrdi. Biće da je i ovaj slučaj htio iskoristiti za napredak u karijeri. Kapetanski čin na ramenima mu je, više nego vje-rovatno, bio malo. Mislio je i želio je više.

– Ti se, drugar, grdno varaš, ako misliš da mi ne znamo mnogo više od onoga što ti kazuješ i što, tako zabluden, misliš da znamo – rekao je Doktoru prilikom jednog od susreta, onda kad su se treći ili četvrti put našli u njegovoj polumrač-noj kancelariji.

Na šta *drugar*, naravno, ništa nije rekao. Samo je podigao bezbojan pogled prema Šiškovićevoj figuri, ukočen u onoj drvenoj stolici.

– Zaigrali ste ti i tvoji na potpuno pogrešnu kartu – nastavljao je isljednik, afektirajućim ko-racima premjeravajući kancelariju i povremeno ga počastivši svojim strogim, oštrim pogledom. – Polako mi povezujemo konce cijele te vaše podmukle zavjere, pokupili smo većinu vas, kla-snih neprijatelja i moskovskih slugu... Već pravi-mo selekciju na one koji su, najvjerovatnije, samo na-ivno

nasjeli paklenoj kremaljskoj podvali, što su lakši, iako vrlo rijetki slučajevi, s jedne, i s druge strane na one koji su svjesno, planski, projektujući sve to precizno, naumili da perfidno potkopaju temelje sistema, države, revolucije.

Posebno je isljedniku Šiškoviću omiljena bila teza da je Doktor morao biti vrlo dobro, čak natprosječno dobro informisan i, kao intelektualac, najdirektnije uključen u realizaciju atentata, koji je *bio detaljno isplaniran i pripremljen* – u slučaju da je naša partijsko-državna delegacija otišla na onaj famozni sastanak u rumunsku prijestonicu. O tome je nadugo, naširoko i nevjerovatno maštovito (tipično udbaški *nadahnuo*) kazivao. Samouvjeren, ali istovremeno i presretan zato što je baš njemu zapala čast da ga raskrinka i da revnosno bude u lojalnoj službi *zdravih snaga* i u funkciji viših interesa...

– Znamo da je zločinačka likvidacija naših drugova bila pripremljena do najsitnijih detalja – vezao je on svoju naučno-fantastičnu pripovijetku. – Imamo dokaze, a na temelju obavještajnih podataka smo ih uobličili u kompletnu sliku o tome da su postojale čak tri varijante pripreme likvidacije naših istaknutih drugova. Prva je bila na aerodromu u Bukureštu. Ukoliko bi se desilo da ona omane, druga grupa atentatora je čekala u hotelu, u kome je naša delegacija trebalo da odsjedne... Ako bi se i to iz nekog razloga izjalovilo, pripremljena je bila varijanta paklenog stroja ispod stola u sali za sjednice, tokom pauze. Bilo je sve dogovoreno: da ostali učesnici, u pauzi, napuste salu, da se naša delegacija, zbog neophodnih internih konsultacija, još malo zadrži u prostoriji, pa da onda tempirana paklena mašina učini svoje... Sve smo, dakle, utvrdili, ništa nama nije nepoznato i neuhvatljivo... Naravno, ti si u sve ovo najdirektnije bio upućen, a ja imam zadatak da saznam kako i na koji način... Zato i jesi onako uporno insistirao, i to, sigurno, ne samo u jednom običnom kafanskom razgovoru, da se obavezno ide u Bukurešt i da se, tobože, tamo stvari otvoreno rasprave i raščiste...

Osim što je bio bezmjerno zapanjen količinom paranoje, Doktora je šokirala i maštovitost i sklonost konstrukcijama – na čemu bi isljedniku Šiškoviću sigurno pozavidjeli i jedna Agata Kristi ili Žorž Simenon, čuveni pisci detektivskih romana.

Ništa na te bajke, koje mu je isljednik Šišković *nadahnuo* kazivao, nije rekao. Nije znao šta bi kazao, a nije imao ni potrebe da na tu gomilu gluposti – odgovori ičim, što bi moglo parirati količini, dubini i obimu stupidnosti, u kojima se batrgao onaj jadničak od Šiška. Pogotovo zato što, stvarno, nije na sve to imao šta kazati, a i da je, možda, pokušao, samo bi, vjerovatno, dodatno pogoršao svoj položaj. Što je isljednik, izgleda, i očekivao, čim se nekontrolisano, šestog dana opet Doktora posadivši preda se, nakostriješio i prosiktao – nezadovoljan dotadašnjim neuspjehom u razgovorima s njim i neostvarenom ambicijom da sazna išta bitno o pripremanoj, a raskrinkanoj *zavjeri*:

– Nemoj misliti da si se izvukao... U dubokim govornima, u kojima se na-laziš, tek te čeka pravi tretman... Imamo mi i drugih mjesta, imamo i većih majstora od mene. Vidjećeš kako će oni ipak uspjeti ono što ja nisam i tek ćeš vidjeti šta te očekuje i na šta ćeš ličiti kad njima prođeš kroz šake...

Sedam dana kasnije, Doktor je, zajedno sa još petoricom drugih uhapšenika – nemoćnika istog tipa, bio u Centralnom zatvoru u Sarajevu.

Tamo je pao u šake isljednika Adama Kelave. Razumije se, ni on nije nimalo odstupao od standarda, na koji je Doktora bio navikao isljednik Šiško. Pitao je iste stvari, jednako uporan i temeljit kao i isljednik u Gradu. A kad ne bi saznao ono što je očekivao, što nije ni mogao doznati – jer nije bilo istinito, nije postojalo, pobjesnio bi *po zadatku* i naređivao milicioneru-čuvaru da ga vrati u ćeliju.

U toj ćeliji sarajevskog Centralnog zatvora, bila su ih petorica. Četvorica Sarajlija i Doktor, *gost* iz Grada. Više od mjesec su tu ostali. Svakodneвно su ih ispitivali i isljeđivali. Zamorno i dosadno, potpuno iscrpljujuće, ako ne i smišljeno usredsređeno na besmisleno, ali ne i besciljno cijedenje osumnjičenika, bilo je to ponavljanje uvijek istog, izmišljenog, iskonstruisanog, ali nada sve tupavog.

Vrijeme u ćeliji su prekraćivali onim što im je jedino bilo na raspolaganju – beskrajnim pričama i međusobnim upoznavanjem. Štaviše, moglo bi se reći i svojevrsnim zbližavanjem, jer su osnovano naslućivali da bi im se moglo dogoditi da malo duže vrijeme prisilno budu zajedno. Ni u najgoroj varijanti, nisu znali koliko osnovano je bilo to

naslućivanje...

Iz hodnika bi stražar često znao histerično zalupati na metalna vrata, službenim urlikom upozoravajući *posadu* svih, pa i njihove ćelije na to da je zabranjeno to što rade – što pričaju i razgovaraju. No, nije im to smetalo. Ni najmanje. Precizna sankcija za to još nije bila izmišljena. A njima, zatočenicima, svakako na tom mjestu nije moglo biti gore, nego što je bilo... Možda je to, dakle, bilo zabranjeno, ali stvarno ih u toj, posebnoj vrsti otpora, inata i protesta – ničim nisu mogli osujetiti.

Najviše su govorili o tome ko je, kako, zašto i na koji način je svako od njih zaglavio u položaju u kome su bili. U iskustvima svakog od njih petorice, radilo se, po pravilu, tek o nekim usputnim, sitnim, reklo bi se beznačajnim razlozima. Ali, aršini kojima su oni mjerili te razloge, očigledno su se drastično razlikovali od onih koje je obilno i beskruptozno koristila UDB-a. O, i te kako su se razlikovali... Kad su ispričali jedan drugom ono što je o toj temi valjalo reći, a vrijeme je ubitačno sporo prolazilo i trebalo ga je, po svaku cijenu, nečim prekratiti, prešli su na prognoze i nagađanja o tome kakva ih sudbina očekuje. Kako su dani tekli i kako je bilo više susreta s isljednicima, sve lakše im je bilo pogoditi da, ako se, iz njihove perspektive gledano, tek pukim slučajem i posve nepotrebnim (pogrešnim?) nazove to što su i kako uhapšeni, sigurno sve neće ostati samo na tome. I, još sigurnije, malo duže vremena će provesti iza rešetaka. Dakle, bavili su se jednom vrstom krajnje morbidne lutrije u vezi s tim šta će s njima biti. Što su se dani više nizali u zamoran i besperspektivno-sumorni đerdan, tako je to postajala sve privlačnija i sve radije korištena tema. Gotovo neka vrsta bizarne igre. Nemoćan si, sužanj, ne znaš ništa o onome što te se tiče, a još manje o onome što te čeka, nemaš nikakve veze sa spoljnim svijetom, čak ne znaš ni šta ti je s porodicom, prijateljima, kolegama s posla – niti da li su oni obaviješteni o tvojoj sudbini, pa ti jedino preostaje da, makar na neko vrijeme, pobjegneš iz tog stanja, izmigoljiš se nakratko iz svoje kože, pa da vrijeme *ubijaš* onim što ti je na raspolaganju. Uključujući i pretvaranje u običnu igru onoga što je postalo golem i opasan znak pitanja u vezi s tvom daljom sudbinom.

Prije nego što sam ovamo doveden, čuo sam da zatvorenici, poslije okončanja istrage, odavde idu na rad na Igman – rekao je, u jednom od takvih razgovora, Doktorov drug iz ćelije, sajdžija s Baščaršije Ramiz Popara. Za oko UDB-i je *zapao* i iza rešetaka se našao zato što je imao običaj, i to odavno, još od prije rata, kad to nikome nije smetalo, da pred mušterijama hvali ruske satove. Govorio bi Popara: *Svaka čast švajcarskim, ali ja mislim da najbolje satove na svijetu prave Rusi, najmanje se kvare, dugotrajni su i vrlo tačni...* Kad taj i takav, potpuno nevin i nezlonamjeran sajdžijski običaj, u međuvremenu malo prerađen i obrađen, dospije do UDB-e, onda se to, u funkciji njene primijenjene upotrebe, može protumačiti samo kao *Sve što Rusi imaju i prave, najbolje je, najdugotrajnije i najtačnije, a sada, kada smo se posvađali s njima, pitanje je šta će biti s nama i kako ćemo dalje...*

– Kakav Igman? Šta ima na Igmanu? – pita sajdžiju Branko Praljak, drugi uhapšenik, inače kondukter na željeznici, koji je u zatvor dospio zato što je jednom putniku (sve dok nije bilo kasno, ne znajući, nesretnik, ni ko je, ni šta je taj putnik) brzog voza Sarajevo - Beograd, pregledajući mu kartu, usput rekao da nam neće biti isto sada, bez Rusa, kao što je bilo kad su nam oni pomagali u poslijeratnoj obnovi i izgradnji... U UDB-inoj interpretaciji, kojoj je onaj putnik dao nesebičan doprinos, to je moglo biti *prevedeno* samo kao *Lako nam je bilo u obnovi i izgradnji dok su nam Rusi pomagali, ali sada smo u bezizlaznoj situaciji!*

– Siječe se šuma, neko mora izvlačiti balvane niz planinu – odgovori Ramiz. – Ko je pogodniji za to od nas, zatvorenika?

– Možda o tome nešto više zna Ministar?

– Koji Ministar? – Branko se okrenu Ramizu, nejasno mu na koga on misli.

– Onaj u ćeliji do naše – odgovori baščaršijski sajdžija. – Znaš da je tamo prije dva dana doveden republički ministar šumarstva... Skembalo, eto, i jednog visokog funkcionera, i ta im je sorta interesantna, nismo im dovoljni samo mi, sitna buranija.

– Tačno, u pravu si, Ramize – klima glavom Praljak. – Kad su krenuli s hapšenjem i velikih zvjerki, onda, izgleda, više niko ovdje nije siguran.

– Jeste li čuli za Bileću? – pita opet Ramiz.

– Kakvu sad Bileću? – na pitanje će pitanjem od-

govoriti Brako Praljak.

– Čuo sam da odavde neki idu i u Bileću.

– Pa, zar Bileća nije zglasni kazamat za komuniste? – nejasno Praljku.

– Jeste, jeste, jarane, al' izgleda, opet doš'o red na to da komunisti budu robijaši – malo jetkim glasom, a uz blagi smiješak, odgovori sarajevski sajdžija.

– Ja sam, opet, čuo da se ide i na gradilište pruge Breza - Vareš – u razgovor se umiješa i Asim Bakrač, vozač tramvaja, koji je, kako im je kazivao, *ulaznicu* za ćeliju zaradio tako što je jednog dana putnicima koji su se gurali na ulazu u tramvaj ljutito odbrusio da ne prave gužvu, rekavši *što se gurate i kud žurite, k'o da su Rusi na granici...* Kasnije, a pošto se našao neko ko je to uredno anonimno dojavio UDB-i i kad je pao u šake

ovaj je to *protumačio* onako kako je odgovaralo položaju koji je imao i trendu društveno-političkog trenutka: kao Asimovo *E, nećete se, vala, više tako gurati, kad vam uskoro ovamo dođu Rusi, eno ih – već su na granici!*

– Kakve veze imamo mi s Brezom i Varešom? – pita Praljak.

– Pravi se tamo pruga normalnog kolosijeka, nema pogodnijih fizikanera za taj posao od nas – objasniće kratko Asim.

– Možda ćemo u rudnik u Kreki? – pita i nagađa istovremeno, Jovan Čavčić, uhapšenik iz okoline Sarajeva, koji je radio kao trgovac u seoskoj zemljoradničkoj zadruzi i

– slično kao u Doktorovom slučaju –

u nevezanom razgovoru, uz *pivo s nogu*, onomad rekao nešto nejasno u vezi s povlačenjem ruskih stručnjaka iz naše zemlje, upitavši se: *Ko će nas sad učiti i pomagati nam?*, što je u udbaškoj obradi formulirano kao *Bez Rusa i bez pomoći Moskve, nema nam spasa!* – Nema, čuo sam, dovoljno rudara u Kreki, dobro bi im došli zatvorenici za rad u jamama...

Mjesec i po poslije toga, valda kad ih se bilo nakupilo dovoljno, u propisno prljavom i smrdljivom stočnom vagonu duge kompozicije teretnog voza, među osam stotina drugih, njima sličnih, sva petorica su putovala od Sarajeva, preko Šamca, Vrpolja, Slavenskog Broda – ka Zagrebu i Rijeci. Kad su ih, u zoru drugog dana, istovarili u luci Bakar i kad su vidjeli neveliki brod *Punat*, koji ih je čekao i specijalno njima bio

namijenjen, još nisu znali ni kuda idu, ni šta ih čeka. A ni da je dno

isljedniku, – za koje je, sjetimo se, Doktor u zabludi mislio

da je onaj podrumski zatvor u Gradu –

prava pravcata banja u odnosu na ono što je i njega i sve druge čekalo na Otoku.

Iskoristivši stanku, nakon posljednje izrečene rečenice, podigoh brzo pogled sa svoje bilježnice, spreman da sagovorniku postavim pitanje.

– Iz Grada su vas odveli u Sarajevo, pa vozom u Bakar... Ali, zar, prije toga, nije bilo nekog procesa, suđenja?... Ili ste, očigledno, već bili osuđeni, samo što, izgleda, nije bilo suđenja?

– Tačno, momče, dobro si informisan – odhuknu Doktor. – Tačno tako... Nije bilo ni <s> od suđenja. Jedina osoba, s kojom se, u prvoj fazi, susrećeš, kad se nađeš u tom sranju, jeste isljednik. Kako koji kome zapadne... U sljedećoj fazi, jedina zvanična lica koja vidiš su nabrušeni i zadržigli zatvorski čuvari. U narednoj fazi, to su ne manje sirovi uniformisani milicioneri, pratioci voza, koji su prethodno temeljito i sistematski obrađeni i pripremljeni za posao koji su radili. Izdresirani su tako da ni u jednom trenutku ne posumnjaju u to da imaju posla s običnom bandom, s ološem, s huljama i probisvijetom, s opasnim protivnicima Partije, države, naroda, revolucije... A s takvima se ne može i ne smije imati milosti... Sve do Bakra i broda Pumat je to tako bilo...

– Ali, kako to? – zinem naivno. – Bez suđenja?

– U tome i jeste kvaka – Doktor brže-bolje dočeka da mi objasni. – Rekao sam ti šta mi je kazao onaj pomamljeni kapetan-isljednik u Gradu. U više navrata je, nimalo slučajno, pomenuo prevaspitavanje... Pazi, skrećem ti pažnju na to... Mudro su ili, kako bi se današnjim rječnikom to kazalo sofisticirano sve to smislili: ako bi bilo suđenja, makar i najformalnijeg, onda bi presuda, koja je unaprijed već bila skrojena, podrazmijevala i kakvo-takvo pravo žalbe, bez obzira koliko bi i ona bila samo puka forma... Je l' tako?

– Da, tako je – saglasan sam.

– E, ali kad se radi o izricanju vaspitne mjere, to jest kad je u pitanju upućivanje na malo duži proces prevaspitavanja za grijeh političke, idejne i ideološke prirode, za koje smo bili pohvatani i optuženi, tu nema ni pisane presude, ni bilo kog drugog sličnog traga ili dokaza. Zato, naravno, nema ni prava na žalbu, ni formalnu, ni neformalnu...

– Kako to? – zijevam nevično.

– Lijepo, onako kako se nama desilo... – Doktor napravi pauzu. I odhuknu još jednom. – Znali smo, prije toga, bili smo na ovaj ili onaj način o tome obaviješteni, da je u onim čuvenim, a tragičnim staljinskim montiranim procesima, sve ljudsko u čovjeku bilo sistematski i planski zatrto. Sada smo, eto, bili u prilici da i mi na svojoj koži osjetimo kako izgleda kad se protiv tobožnjeg staljinizma i navodno neizlječive opijenosti Staljinom i staljinizmom, boriš na – tvrdi, grubi, surovi klasično staljinistički način... Neko je to, mnogo kasnije, domišljato nazvao anti-staljinističkim staljinizmom!... Lijepo rečeno... Lijepo i, što je najgore, do daske tačno rečeno...

– Pa, kako ste onda vi znali šta vas čeka, kolika kazna, kad nema presude...

– Nije to niko od nas znao. Samo smo pretpostavljali, i bili u pravu kad smo baš to pretpostavljali, da će nam to kazati kad ocijene da je vrijeme... To je, dakle, bio najmanji problem... Kad su nas vodili iz Centralnog zatvora u Sarajevu, vršili su prozivku, čitali naša imena i, uz njih, izgovarali broj godina, to jest dužinu kazne.

– I to je sve?

– Da, to je bilo sve... Jedina informacija o prokletstvu, mukama i paklu, koji nas čekaju

– Šta su, konkretno, vama rekli?

– Ime prezime i četiri i po godina prevaspitavanja... Ništa više!

Tuzla, 2006. god.